

УДК 378.035.6

Д 81

*Надія ДУДНИК,  
Валерій СИПЧЕНКО*

## **ЕТИЧНІ ЗНАННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАНОВЛЕННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ПЕДАГОГА**

*У статті розглянуто процес формування етичних знань у підготовці молодого вчителя як психолого-педагогічну проблему. Актуалізовано питання морального становлення педагога в системі фахової підготовки. Виокремлено процес виховання моральної відповідальності педагога на рівні етичного знання, соціально-патріотичної функції та особистісного втілення теоретичних знань. Розглянуто методологічне підґрунтя суспільної значимості педагогічної діяльності у вихованні молоді.*

**Ключові слова:** *етичні знання, моральна свідомість, професійна відповідальність, педагогічна культура.*

**Постановка проблеми.** Сучасне реформування української педагогічної освіти передбачає посилення уваги до моральної культури педагога, його внутрішнього світу. Вміння усвідомлювати та приймати основні принципи, категорії педагогічної етики у контексті їх гуманістичного наповнення є необхідною умовою педагогічної культури майбутнього вчителя, однією із важливих складових його професійної підготовки. Як пропонує відомий педагог, дослідник процесу становлення педагогічної майстерності, академік І. Зязюн, джерелом творчої активності майбутніх педагогів є гуманістична спрямованість діяльності і соціальна відповідальність. Тому структуру моральної свідомості особистості учителя доцільно розглядати на двох рівнях: раціонально-теоретичному і морально-психологічному. Змістовий аспект почуттєвого рівня моральної свідомості охоплює великий спектр моральних почуттів (чесності, обов'язку, відповідальності),

емоцій і уявлень про моральне й аморальне, моральні потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, спрямування тощо. Ці елементи є ніби первинною моральною свідомістю, вони формуються в аспекті генези раніше раціональних уявлень про справедливість, чесність, які стверджуються в результаті практичної діяльності.

**Аналіз останніх дослідження і публікацій.** Посилення демократичних тенденцій у житті суспільства ставлять вимоги і до вдосконалення освітньої системи як його значущої складової. Тенденція особистісної орієнтованості освітніх систем виявляється у переносі акцентів із масових педагогічних явищ на особистість дитини, створення умов саморозкриття і самореалізації людини на різних етапах її життєдіяльності. Одним із провідних завдань повинно стати створення у майбутнього вчителя базису для формування готовності до розуміння ним своєї індивідуальної сутності, на основі якої виробляється особистісна педагогічна концепція. Проблемами становлення моральних вимог до педагога займалися відомі вчені-гуманісти В. Бехтерев, Г. Ващенко, В. Вернадський [4], Л. Виготський, В. Кан-Калик, Р. Кершенштейнер, М. Монтень, К. Роджерс, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинський [11], Л. Толстой, С. Шацький [12]. За В. Сухомлинським, педагогічна культура вчителя – це складова частина загальної культури людини. Педагогічна культура вчителя, стверджував педагог, неможлива без опанування надбань загальнонародської культури – наукових, моральних знань та естетичних цінностей. Проблемам трансформаційних процесів адаптації суспільних запитів та формування моральних норм в урівноваженні стосунків педагогів та учнів присвятили свої праці І. Бех [2], Г. Васянович [3], О. Вишневський [4], І. Зязюн [8], Г. Костюк, І. Підласий [9], Е. Помиткін [10] та ін., які на теоретичному та методичному рівні розкривають етико-моральні принципи організації професійної діяльності педагога, розглядають причини виникнення бар'єрів у взаєминах дитини та педагога, дають методичні рекомендації щодо формування моральної свідомості, визначаються шляхи їх розвитку.

Проблема виокремлення етичних норм у процесі професійної діяльності педагога залишається на рівні дискусійних обговорень у напрямі виховання поведінково-моральних компетенцій.

**Мета статті** – розкрити соціальну та виховну значимість формування етичних норм у процесі професійної підготовки май-

бутнього вчителя. Виокремити основні моральні принципи, норми і правила професійної етики. Визначити напрями вдосконалення моральних якостей у педагогічній взаємодії на рівні педагог – учень, педагог – педагог, педагог – батьки.

Нова соціокультурна реальність ХХІ ст. характеризується:

1) суттєвими змінами в субординації системи цінностей, що зумовлено формуванням нового типу відносин у суспільстві, тобто потребою в новій світоглядній орієнтації; 2) новими явищами в культурі, які надають великі можливості для оптимізації реалізації прихованого потенціалу особистості; 3) суттєвим розширенням поля диференціації життєвих потреб і здібностей; 4) початком діалогу між основними культурними течіями в сучасному світі. Усе це вимагає нового рівня рефлексії самого поняття “освіта”, змісту, соціокультурних особливостей, визначення сучасного аксіологічного підґрунтя освіти, ролі та місця у суспільстві і перспективи його розвитку. Тому найважливішого значення набуває питання про становлення сучасних методологічних засад такої галузі дослідження, як філософія освіти, що є основою для здійснення комплексного підходу до розв’язання проблем сучасної освіти, передовсім до виконання завдань її гуманізації.

В Україні актуальність таких досліджень пов’язана, зокрема, з виходом освіти на якісно новий рівень, зумовлений змінами у суспільно-політичному житті, що дуже важливо з огляду розв’язання нагальних завдань розбудови української державності, духовного відродження нації [7].

Етика – це наука, яка вивчає мораль, з’ясовує її місце в системі суспільних відносин, досліджує моральні категорії, за допомогою яких виражаються моральні принципи, норми, оцінки, правила поведінки [13].

Педагогічна етика – складова частина етики, що відображає специфіку функціонування моралі в умовах цілісного педагогічного процесу, наука про різні аспекти моральної діяльності вчителя. Вона охоплює соціально значимі елементи суспільної моралі, виступає інтегративною характеристикою професійної діяльності вчителя, визначає морально-етичні вимоги до нього та відображає ступінь їх трансформації у свідомості й поведінці педагога.

Етичні знання – це особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу віддзеркалення моральної дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності. Невід’ємними якостями етичних знань є науковість, систематичність, усвідомленість, осмисленість. Вони охоплюють знання моральних вимог, норм, правил поведінки, виконують роль висхідних орієнтирів у світі цінностей, виступають передумовою відповідального ставлення до власної поведінки і поведінки інших. Соціологічні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених підтверджують той факт, що педагог, у якого не сформовані наукові знання, розв’язує етичні питання, спираючись на власні емпіричні переконання і погляди, і з цих позицій сприймає соціально-педагогічну практику.

Звісно, знання моральних норм, принципів, категорій не робить автоматично людину морально вихованою. На цій підставі деякі вчені стверджують, що моральне просвітництво ніби тотожне моралізуванню, тому його потрібно уникати, адже моралізування має негативний вплив на виховання особистості, оскільки паралізує здатність особистості до самостійного, повністю відповідального, внутрішнього вільного вчинку.

Не випадково в історії педагогічних та етичних учень так багато ірраціоналістичних, інтуїтивних, містичних концепцій, які утверджують пріоритет “серця”, почуття перед інтелектуальним осягненням сутності морального світу [10; 11]. Не випадково також і те, що художня література часто віддзеркалює більш тонкі нюанси моральних явищ, ніж та чи та аналітична праця.

Духовність – творча спрямованість, наснага людини; певний тип світовідношення: триєдність ставлення до абсолюту, до світу – природи, суспільства, інших людей, самого себе. Виходити з розуміння людини як духовної істоти, означає, що ми визначаємо за нею безумовне право на духовне самостворення, самодіяльність, тобто сприймаємо її як справжнього суб’єкта власної життєдіяльності, який несе відповідальність за її здійснення.

Педагогічна культура – це певний ступінь опанування вчителем соціокультурним досвідом людства, глибоке знання методології науки й уміння використовувати її досягнення на практиці в різноманітних інноваційних формах, послуговуючись одночасно знаннями з педагогіки та психології [6; 7].

Педагогічна культура вчителя – це системне утворення. Її головними структурними компонентами є: педагогічні цінності, творчі способи педагогічної діяльності, досвід створення учителем зразків педагогічної практики з позицій гуманізму. Предмет гуманітарних наук – це намагання дослідити існування людської суб'єктивності у світі в єдності об'єктивної душі і діяльнісних способів функціонування. Метою гуманітарного дослідження виступає пізнання факторів культури з метою розуміння людини і її місця в природі. Тому і спрямовує на розв'язання таких завдань, як прогресивний розвиток людства загалом та забезпечення повноти життєдіяльності людини зокрема з метою найповнішої реалізації її здібностей та власної життєвої мети, та є метою філософії освіти.

За словами Альберта Айнштайна: “Теорія пізнання без зв'язку з наукою вироджується в порожню схему. Наука без теорії пізнання стає примітивною і плутаною” [1, 310]. Перші уявлення про людину та її світ, якими започатковується людинознавство, виникають на основі духовно-практичного ставлення людини до світу. Гуманітарне пізнання зароджується під впливом потреб світоглядного самовизначення людини у світі, де людина і світ осмислюються одне через одного. Педагог виступає носієм різних форм суспільної свідомості. Тому метою освітньої етичної діяльності вчителя є формулювання висловлювань, які дійсно відображають те, що відчувається на рівні моральних переконань [10, 12]. Мова, якою педагог звертається до вихованців, посідає особливе місце. Етичне виховання – це активний процес діалогічного спілкування та взаємодії, а психолого-педагогічні науки вивчають індивідуальні особистісні чинники розвитку, поєднуючи їх в історичному поступі суспільного пізнання.

У людинознавчих науках предметом дослідження постає не природа сама собою, а природа в її людському вимірі, де “людина знову ж таки зустрічає сама себе”. Це насамперед орієнтація на пізнання людини, духовності, культури, цінностей. В. Вернадський вважав, що “наука не існує без людини і є її творінням, як її творінням є слово, без якого не може бути науки. Відшукуючи правильності й законності в навколишньому світі, людина неминує зводить її до себе, до свого слова і до свого розуму. В

науково вираженій істині завжди є відображення – можливо, надзвичайно важливе – духовної особистості людини” [4, 150].

Педагогічна етика вивчає особливості, зміст, принципи та функції педагогічної моралі, характер діяльності педагога та його моральних взаємин у педагогічному середовищі, розробляє основи педагогічного етикету, який є сукупністю правил спілкування і поведінки вчителя. Етика не зводиться до певної системи санкцій у педагогічній діяльності, адже її завдання – пояснювати соціально-психологічну доцільність дотримання тих чи тих професійних норм і правил. Саме етика, з позицій цілісного підходу до особистості, наполягає на розгляді навчання та виховання особистості як духовного її насичення, що розгортається в духовному діалозі, спілкуванні рівноцінних суб'єктів.

Відповідно до сучасних уявлень про методологічні засади конструювання змісту освіти до професійності сучасного педагога на рівні етичних норм, виокремлено такі вимоги: аксіологічні, соціокультурні та діяльнісні.

Аксіологічний підхід передбачає засвоєння студентами етичних норм, принципів і вимог до поведінки вчителя, які у своїй сукупності впливають на формування його цінностей та педагогічних установок, визначають характер його ставлення до різних суб'єктів навчально-виховного процесу.

Соціокультурний підхід спрямований на сприйняття педагогічної етики вчителем як універсального соціального регулятора поведінки вчителя у різних сферах його професійних взаємин (учні, колеги, адміністрація, батьки, професія тощо). Соціокультурну складову змісту дисципліни забезпечують також знання з питань професійної етики в історії педагогіки.

Діяльнісний підхід передбачає формування у майбутніх педагогів практичних навичок (моральної культури) поведінки у різноманітних ситуаціях морального вибору відповідно до норм педагогічної етики, розвиток умінь щодо використання прийомів індивідуальної педагогічної взаємодії [6].

У моральних почуттях учителя з більшою емоційною силою й безпосередністю, ніж на теоретичному рівні, відбувається схвалення чи осуд, симпатії або антипатії, їх зовнішній вияв буває надто інтенсивним, у формі емоцій, радості або гніву морального задоволення або незадоволення.

Почуття моральної відповідальності у більшості вчителів глибоко усвідомлені, чого не можна сказати про почуття правової відповідальності.

Моральні почуття відповідальності дають змогу особистості вчителя відчувати у яскраво емоційному вияві суспільно-громадську значущість вчинків як своїх, так і інших, а також професійно виконувати у зв'язку з цим ті або ті соціально цінні дії. Підкреслюючи роль моральних почуттів у системі “учитель – учень”, відомий психолог Л. Виготський писав: “Жодна форма поведінки не є настільки міцною, як пов’язана з емоцією. Тому, якщо ви хочете викликати у людини потрібні вам форми поведінки, завжди потурбуйтеся про те, щоб ці реакції залишали емоційний відбиток в учня. Жодна моральна проповідь так не виховує, як живе почуття, у цьому сенсі апарат емоцій є ніби спеціально пристосованим і тонким знаряддям, через яке найлегше впливати на поведінку” [3, 40].

У правовій регуляції почуття й емоції займають дещо інше місце. У більшості випадків правова регуляція ґрунтується на раціональних критеріях оцінки поведінки, достатньо чітко визначених законом. Водночас правові почуття, особливо розвинуте почуття професійної відповідальності особистості учителя, виступають як вияв педагогічного такту. Вони психологічно попереджують поведінку, здатну викликати дисгармонію у громадських стосунках, завдати шкоди інтересам суспільства, колективу, окремим індивідам. Ці почуття допомагають упевнено орієнтуватися у сферах, що регулюються великою кількістю складних і різноманітних норм.

Нині проблема полягає у тому, у який спосіб гуманізувати морально-правові почуття учителів і учнів. Ідеться про необхідність реальної перебудови системи освіти, яка б створювала умови для реалізації особистістю своїх інтелектуальних, фізичних, емоційних можливостей. Мабуть, не випадково в медицині введено поняття “ефект звуженої свідомості”, що визначає стан здорової людини, якій усе набридло і яка доходить висновку: жити неможливо. Передумовами такого стану в педагогічній сфері є духовне й фізичне перенавантаження, приниження гідності, розбрат. На фоні постійних стресових ситуацій, образ, соціальної незахищеності у вчителя виникають негативні почуття й емоції: лють,

тривога, страх, які ще більше виснажують його і шкідливо відображаються на моральному стані учнів. Отже, коли йдеться про почуття учителя, то мається на увазі діалектичне поєднання об'єктивного й суб'єктивного; об'єктивним виступають суспільні норми, принципи, вплив середовища, а суб'єктивним – особистісне ставлення вчителя до учнів на рівні симпатії і антипатії.

Моральна свідомість учителя в емоційній формі фіксує особливу моральну значущість почуття любові до дітей. Любов характеризується вищою духовною напругою, ґрунтується на відкритті максимальної цінності конкретної людини. Вона не зв'язана навіть моральними оцінками і в цьому полягає її відмінність від дружби. Люблять “не тому що”, а “не зважаючи ні на що”. В усі часи любов до дітей визнавалася необхідною моральною якістю вихователя, виразником його духовної досконалості. Любов – це фундамент виховання, на якому утворюються надійні взаємовідносини з дітьми. Адже вихователь передбачає не формальне знання дитиною правил поведінки, але й певний рівень розвитку моральних почуттів. І якщо формальне “знання зарозуміле”, то “любов спонукальна”, тобто навчає почуттям і почуттю, ставленню через стан власної душі. І в цьому аспекті учитель повинен турбуватися передусім не про те, які якості він прагне розвинути в дитині, а про те, як виявити саме в собі ці почуття стосовно дитини. Не її зробити терплячою, доброзичливою, небайдужою, але розкрити ці почуття у своїй душі та спрямувати їх на дитину. Вихователь стає не просто прикладом для наслідування, а джерелом пробудження серця свого вихованця. Не формальним дзеркалом, у яке дивиться дитина, а теплом, що пробуджує кращі паростки альтруїстичних якостей душі [2, 7].

Отже, у педагогічному аспекті “любов до дітей” – це морально-емоційне почуття, яке засвідчує рівень розвитку моральної свідомості вчителя. Любов до дітей виявляється у рівні ставлення до них. Це ставлення характеризуються такими якостями, як довіра, повага, вимогливість, почуття міри, справедливості, шляхетності, доброти. До них належать і взаємоповага, взаємна вимогливість і відповідальність.

Варто виділити ще одну групу моральних почуттів, складних за своїм змістом, стійких і надзвичайно значущих для мотивації, оцінки моральної поведінки. Це почуття суспільного пережи-



вання, які за своїм змістом значною мірою є морально-політичними (морально-громадськими) почуттями. Почуття патріотизму, національної приналежності та єдності – складні за своєю структурою, генезою і змістом. У них виражається емоційне віддзеркалення і ставлення до моральних явищ великого соціального звучання. Почуття суспільного переживання за своїм змістом – це сплав власне особистого і суспільно значущого.

Учитель не може стояти поза суспільно-громадськими інтересами. На нього покладається надзавдання – виховати людське в людині, підготувати справжнього патріота й особистість із планетарним мисленням. Тому, якщо ситуативні та певною мірою почуття інтимного плану рухливі, динамічні, то почуття суспільного переживання характеризують найбільш стійке стабільне емоційне ставлення особистості до явищ дійсності.

Важливим елементом почуттєвого рівня структури моральної свідомості особистості вчителя виступають моральні мотиви. З одного боку, ззовні добродесний вчинок особистості, який за своїм об'єктивним змістом реалізує певну позитивну моральну цінність, нерідко спирається на суб'єктивні мотиви, які з мораллю нічого спільного не мають (жадобу слави чи влади, користоловство). З іншого боку, часто-густо люди скоюють недоречні вчинки або й зовсім шкідливі від щирого серця, керуючись цілком моральними мотивами. Отже, постає питання моральної оцінки людської дії. Що тут покласти в основу – її мотив чи результат? У педагогічній сфері важливо зважати на дію зовнішньої і внутрішньої мотивації. До зовнішньої мотивації відносимо нагороди (позитивна оцінка в школі мотивує учня до подальшого навчання як гідна зарплата, здатна мотивувати вчителя до ще кращої праці), покарання (батько або вчитель сварять учня за нечемну поведінку, щоб мотивувати його до уникнення подібних дій у майбутньому). До внутрішньої мотивації відносимо потреби, бажання досягти успіху, мрії та плани на майбутнє, а також цілі й ідеали. Педагог І. Зязюн визначає моральні потреби як вид вищих соціальних потреб, які характеризують стійкі психічні стани людини, що виражають її добровільне і некорисливе прагнення творити добро, стверджувати справедливість, викорінювати зло. Це загальне визначення може бути конкретизоване. Будь-яка моральна цінність, моральний принцип, норма, що розглядаються як об'єкти людських інтере-

сів, можуть бути основою для конкретизації загального поняття “моральна потреба” – потреба вчителя у спілкуванні з учнями, співпереживанні, співучасті у справах [8, 110].

У найзагальнішій формі процес трансформації суспільно-громадських моральних потреба на рівень індивідуальної свідомості вчителя може бути таким: суспільство через морально-правові акти (Конституцію, Закони “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, статuti, накази керівників освітянських закладів) пред’являє до кожного педагога вимоги, громадська необхідність яких очевидна. У процесі реалізації цих вимог відбувається їх постійне усвідомлення кожною особистістю як нагальних потреб, відбувається, отже, взаємопроникнення об’єктивного і суб’єктивного, встановлюється їх діалектична єдність. Діалектичність цієї єдності безпосередньо пов’язана з функціональним призначенням соціальних і моральних потреб (обов’язку, відповідальності, справедливості), стає джерелом активної діяльності суб’єкта. Таким чином, для того, щоб забезпечити ефективний “перехід” суспільно-громадської потреби на рівень індивідуальної свідомості учителя, потрібно створити реальні можливості для участі в реалізації цієї суспільно-громадської потреби.

Моральна цінність висвітлює те, заради чого діє людина, чому вона присвячує свою діяльність. Обираючи ту чи іншу цінність, людина тим самим формує свого роду довгостроковий план поведінки й діяльності, визначає тривку смислову перспективу останньої. Виокремлюємо два типи етичних норм стосовно формування цінностей: цінності, сенс яких визначається наявними потребами й інтересами людини як індивіда з власними морально-культурними принципами, і цінності, які надають смислу існування самої людини в соціумі. Цінності, які обслуговують самоствердження людської особистості, якою вона є, і цінності, котрі творять і відроджують людину в певній принципово новій якості. Цінності другого типу в сучасній літературі інколи називають “вищими”, або “культурними”, або “смісложиттєвими”, або ж просто “самоцінностями”, оскільки щодо людського суб’єкта вони є чимось самотійним, самодостатнім і, отже, таким, що принципово вимагає морального ставлення до себе.

Наявність гармонії моральних цінностей як етичних норм у суспільному прояві вчителя – це необхідна умова його особистісного та професійного самовизначення. Учитель дивиться на

світ, на своє оточення, оцінює факти і події через призму своїх ціннісних уявлень, смислових структур, стереотипів. Тому моральні ціннісні утворення вчителя визначають спрямованість, мотивацію, мету його діяльності, включаючись у структуру його самосвідомості, вони функціонально пов'язуються не лише з ідеалом, але й із таким структурним компонентом його особистості, як “Я-концепція”.

Основними структурними елементами моральної свідомості вчителя на раціонально-теоретичному рівні виступають етичні знання, ідеали, погляди, переконання, норми, принципи, категорії та ін.

Отже, етичне знання формується у контекстах реальних процесів, виконуючи відповідно до них нормативну і ціннісно-орієнтуючу функцію. Етичні наукові знання активно сприяють формуванню в особистості вчителя морального ідеалу. Зазначимо, що моральний ідеал – це уявлення про найвищу моральну досконалість, яка як взірець, норма й найвища мета визначає певний спосіб і характер дії людини. Цільова функція морального ідеалу полягає у тому, що він відіграє у системі моральної свідомості роль вищої життєвої мети, тобто у цьому сенсі ідеал є проекцією сучасного на майбутнє, орієнтує особистість на вищі моральні цінності. Отже, моральний ідеал необхідно розглядати не як пасивне очікування майбутнього, а як активний творчий процес, спрямований на вдосконалення наявної моральної дійсності, прагнення і здійснення “морально вищого”, отже, гармонії у взаємовідносинах “педагог – учень – суспільство” [3, 37].

Стрижнем індивідуальної моральної свідомості є переконання, у формуванні яких беруть участь усі компоненти людської психіки: розум, знання, почуття. Якщо почуття є безпосередньою дійсністю розуму, його жива плоть, то переконання – це його внутрішня основа. Переконання – це основна моральна настанова, яка визначає мету і напрям вчинків людини, тверда впевненість у чомусь, заснована на певній ідеї, на світогляді.

Переконання учителя можуть опиратися на особистий і колективний досвід, логічні обґрунтування і теоретичні положення. Проте на переконання перетворюються не всі знання, а лише ті, які не суперечать одне одному. Життєвий досвід і теорія є різними джерелами переконань, але дуже важливо, щоб вони гармоніювали одне з одним. Особистий досвід завжди обмежений, часто-

густо поверховий, колективний досвід багатший, але й він не включає всього суспільного досвіду. Подолати однобічність емпіричних переконань здатна лише теорія, яка адекватно віддзеркалює об'єктивні закони внутрішнього світу, в тому числі закони моралі. Тому найбільш глибинні й адекватні моральній необхідності переконання формуються на світоглядному рівні свідомості, у тісному взаємозв'язку з духовними та науковими переконаннями. При цьому знання стають переконаннями тоді, коли вони пройшли через почуття і є наслідком пережитого досвіду. Переконання, не зіпріті почуттями, однобоко раціональні та сухі. Переконаннями стають ті моральні знання, які не лише засвоєні, але і творчо перероблені індивідом відповідно до власного світогляду, що несуперечливо вписуються в його ідейні прагнення і становлять його компонент. Під впливом уже сформованих переконань утворюються звички, які виявляють сенс вчинків педагога.

**Висновки.** Отже, моральна свідомість особистості – це діалектична єдність почуттєвого, раціонального й вольового компонентів. Тому у процесі становлення педагога вважаємо одним із основних завдань знаходити оптимальні шляхи, методи, форми, засоби гармонійного формування інтелекту і культури почуттів, сильної волі та характеру. Виходити з розуміння людини як духовної істоти, означає, що ми визначаємо за нею безумовне право на духовне самостановлення, самодіяльність, тобто сприймаємо її як справжнього суб'єкта власної життєдіяльності, який несе відповідальність за здійснення педагогічного впливу на вихованця. А також надання окремих знань з педагогічної культури як засобу опанування етичними знаннями для формування вчителем власного соціокультурного досвіду, глибоке знання методології науки й уміння використовувати її досягнення на практиці з урахуванням духовної сфери вихованців, одночасно використовуючи знання з педагогіки та психології для налагодження спільної діяльності школи та громадськості з метою свідомого високодуховного виховання молоді.

### Література

1. Айнштайн А. Собр. науч. трудов. Статьи, рецензии, письма / А. Айнштайн. – Т. 4. – М. : Наука. – 1967. – С. 310.
2. Бех І. Особистісно зорієнтоване виховання: шляхи реалізації / І. Бех. – Рідна школа. – 1999. – № 12. – С. 7 – 11.

3. Васянович Г. Педагогічна етика / І. Васянович. – Львів : Норма, 2005. – С. 6 – 18, 36 – 46.
4. Вернадский В.И. О науке / В.И. Вернадский ; Научное издание. Научное творчество. Научная мысль. – Дубна, 1997. – Т. I. – С. 149 – 152
5. Вишневський О. Теоретичні основи педагогіки / О. Вишневський. – Дрогобич, 2002. – С. 12 – 16.
6. Дудник Н. Педагогічна етика : навч. посіб. / Н. Дудник. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2012. – С. 7 – 8.
7. Державна програма “Вчитель”: Затв. Постановою Кабміну України від 28 березня 2002 р. № 379 // Освіта України. – 2002. – 2 квітня (№ 27). – С. 1 – 7.
8. Зязюна І., Крамущенко Л., Кривonos І. та ін. Педагогічна майстерність / за ред. І. Зязюна. – К. : Вища школа, 2008. – С. 102 – 115.
9. Підласий І. Практична педагогіка або три технології : інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. Підласий. – К. : Слово, 2004. – 616 с.
10. Помиткін Е. Психологічне забезпечення духовного розвитку дитини. Програма роботи з дітьми від 5 до 18 років / Е. Помиткін. – К. : Шкільний світ, 2008. – С. 11 – 15.
11. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 419 – 657.
12. Шацкий С. Педагогические сочинения / С. Шацкий. – М. : Просвещение, 1964. – С. 105 – 119.
13. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – С. 119.

**Дудник Надежда, Сипченко Валерий. Этические знания как условие формирования морального сознания педагога.** В статье рассмотрено процесс формирования этических знаний в подготовке учителя как психолого-педагогическую проблему. Актуализировано вопрос морального формирования педагога в системе профессиональной подготовки. Выделено процесс воспитания моральной ответственности педагога в плоскости этического знания, социально-патриотической функции и индивидуального способа презентации теоретических знаний. Рассмотрено методологические основы социальной значимости педагогической деятельности в воспитательном процессе.

**Ключевые слова:** этические знания, моральное сознание, профессиональная ответственность, педагогическая культура.

**Dudnyk Nadiya, Sypchenko Valeriy. Ethical knowledge as a prerequisite for forming teacher's moral consciousness.** The article deals with the formation of ethical knowledge in preparing a future teacher as a psycho-pedagogical problem. The issue of pedagogue's moral formation in the system of teacher training has been modified. The process of upbringing moral responsibility of the pedagogue at the level of ethical knowledge, a socio-patriotic function and an individual attempt of theoretical knowledge presentation has been pointed out. The methodological basis of the social importance of pedagogical activities in the educational process has been examined.

**Key words:** ethical knowledge, moral consciousness, professional responsibility, pedagogical culture.